

DA LI JE BOŽIDAR VUKOVIĆ PODGORIČANIN „SRPSKI ŠTAMPAR“?

Fridrich Nietzsche objašnjava kako vremenom, uslijed stalnog ponavljanja laži nastane osećaj da se govori istina jer „čovjek zaboravlja da to tako s njim stoji; on laže, dakle, nesvjesno i nakon stoljetnih privikavanja na to i dolazi upravo pomoću te nesvjesnosti, upravo pomoću tog zaborava do osećaja istine”. U svom radu “Srbi svi i svuda”, napisanom 1836. godine, a objavljenom 1849, Vuk Karadžić je precizirao koje teritorije naseljavaju Srbi: „Zaista se zna da Srbi sad žive u današnjoj Srbiji (između Drine i Timoka, i između Dunava i Stare planine), u Metohiji (od Kosova preko Stare planine, gdje je Dušanova stolica Prizren, srpska patrijaršija Peć, i manastir Dečani), u Bosni, u Hercegovini, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju od više Osijeka do Sentandrije, u Slavoniji, u Hrvatskoj (i Turskoj i Austrijskoj krajini), u Dalmaciji, i u svemu Adrijatičkom primorju gotovo od Trsta do Bojane.“¹ Ilija Garašanin, ministar „unutrašnjih dela i spoljnih poslova“ Srbije, u svom poznatom djelu „Načertanije“, objavljenom 1844. g, formulisao je nacionalni program za „oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda“. Ilija Garašanin je vjerovao da Srbija treba da ima plan za budućnost. Smatrao je da je država premala i da mora da proširi granice tako da one obuhvate sve „Srbe koji su živeli van kneževine“.

Dio etno-istorije kojem posvjećuje najveće pažnje jesu mitovi. Ne čudi, otuda, što Ilija Garašanin², u svom čuvenom djelu Načertanije³ posvjećuje pažnju konstruisanju novih mitova, nove „istorije“ koju treba kroz naraciju krivotvoriti: „...Na ovo delo treba osobito vnimanije obratiti i istoriju o kojoj je gore reč dati napisati črez čoveka vrlo sposobnog i duboko pronicavajućeg...“⁴ U skladu sa „duboko pronicavajućom“ taktikom svojataju se crnogorski vladari, Crna Gora se proglašava “srpskom zemljom”, Crnogorci Srbima, poseže se za najgrubljim falsifikatima i prekrajanjima crnogorske istorije i tradicije. Veoma je važno napomenuti da se ta transformacija i stvaranje mitologije „srpstva“ u Crnoj Gori, prekrajanje i krivotvorenje njene istorije, tradicije i njihovo svojatanje isključivo vezuje sa period nakon isteka prve trećine XIX stoljeća, iako se, sukladno riječima Fridricha Nietzschea s početka ovog teksta, dolazi „pomoću tog zaborava do osećaja istine“ i uvjerenja kod mnogih da je tako odvajkada. Veliki doprinos takvom epilogu ima stvaranje „konfesionalnih nacija“, kako naziva Max Weber

¹ Vuk Stefanović Karadžić, “Srbi svi i svuda”, napisan 1836. godine, objavljen 1849,

² Ilija Hadži-Milutinović — Garašanin (Garaši kod Arandelovca, 16. januar (jk) / 28. januar 1812 — Grocka, 10. jun (jk) / 22. jun 1874) bio je srpski državnik, predsjednik Vlade, jedan od ustavobranitelja, tvorac Načertanija.

³ Garašanin je, na osnovu plana Čeha Františka Zaha, tokom 1844, sačinio svoje Načertanije, „program spoljašnje i nacionalne politike Srbije“, prerađujući Zahov nacrt, sistematski izostavljajući pridjev „jugoslovenski“ koji se nalazio u Zahovom planu i mijenjajući ga sa „srpski“, pretvarajući ideju ujedinjenja južnih Slovena u ujedinjenje „svih naroda srpskih“. Srbija je trebalo da radi na pripajanju oblasti Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Sjeverne Albanije (što je podrazumjevalo Staru Srbiju), tada u sastavu Osmanskog carstva, te Srema, Bačke i Banata, tada u sastavu Austrijskog carstva. Prema Garašaninu, Srbija polaže „sveto pravo istoričesko“ na ove zemlje, koje se temelji na Dušanovom srpskom carstvu iz 14. vijeka.

⁴ I. Garašanin, „Načertanije“, 1844.g.

stvaranje hrvatske i srpske nacije i njihovo međusobno razgraničenje, i uticaj pravoslavlja u stvaranju nacionalne svijesti. O tome poznati srpski historičar Sima Ćirković piše u Enciklopediji Jugoslavije: „Usled nerazdvojne združenosti crkve i države u periodu Nemanjića, bilo je moguće da se pravoslavlje pojavi kao bitno obeležje srpstva i da se verska pripadnost nametne kao kriterijum razgraničenja". Stojan Novaković, historičar, takođe zaključuje: "Taj stari srednjovekovni srpski tip, koji identifikuje srpstvo sa pravoslavljem, osnova je onom sinonimu, po kojem su prosti ljudi našega veka, Rumuni, Rusi, Grci - srpske vere".⁵

Spomenik Božidaru Vukoviću Podgoričaninu, „iz sela Đurići kraj Podgorice, Dioklitijske zemlje, makedonska strana“, kako je sam o sebi pisao, samo je još jedna žrtva krivotvorenja prošlosti Crne Gore i njenih historijskih ličnosti, karakteristično za novije doba. Bista, autora Rista Stijovića, postavljena je 1939. godine u Podgorici, na 400-godišnjicu smrti Božidara Vukovića. Spomenik je rekonstruisan 1954. godine, ali sa ploče nije uklonjen natpis, očigledan falsifikat, „prvi Srbin štampar i izdavač“, iako je Crna Gora 1945. godine vratila svoju državnost, izgubljenju 1918. godine. Za razliku od savremenog shvatanja nacije, sagledanog prvenstveno iz perspektive nacionalnih ideologija novijeg doba, ideja o otadžbini tokom ranog novog vijeka, znatno prije formiranja modernih nacionalnih država, počivala je na drugim osnovama. Riječ je bila o široko shvaćenom pojmu pod kojim se podrazumjevala pripadnost određenom području (gradu, regionu ili državi), Tako Pahomije, koji je bio saradnik Božidara Vukovića, za sebe kaže „„Po zapovijesti gospodina Božidara Vukovića, Podgoričanina, trudih se o ovom štampanju, ja okajani i posljednji među inocima, jeromonah Pahomije, iz Crne Gore, iz Rijeke, kome je otadžbina grob a zemlja mati“.⁶

O razlozima koji su motivisali Vukovića da osnuje štampariju u Veneciji srpska historiografija XIX i XX stoleća umeće nacionalne razloge, apostrofirajući ga kao srpskog štampara. Ličnost Božidara Vukovića i njegova izdavačka djelatnost tumačene su u kontekstu tadašnjih aktuelnih ideja srpskog istorizma, koje su u prvi plan isticale svoju nacionalnu ideologiju.⁷ U predgovoru knjige Etika ili filosofija naravoučiteljna po sistemi g. profesora Soavi Dositeja Obradovića⁸, Vuković se prvi put pominje kao štampar i izdavač „srpskih ćirilskih knjiga“. Nakon viševjekovnog zaborava, Dositej Obradović vraća ličnost Božidara Vukovića u historijsko pamćenje u skladu sa idejama o obnovi srpske nacije, dajući njegovom izdavačkom radu patriotski kontekst:

„Nek učini ljubov naša čudo i neka vzdigne iz groba zaboravljenja blago ime Božidara Podgoričanina. Koji pri padeniju poslednje slave srbske, to jest Hercegovine dade od svoga imjenija u Mletci sodjelati štampu, i različne cerkovne štampati knjige: I tako s krepkim svojim blagodjetelnim ramenom podupre i sačuva od padenija kako blagočestije tako i ime roda svoga.

⁵ Stojan Novaković "Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim slovenima" Srpska kraljevska akademija, 1893. Beograd

⁶ Psaltir s posledovanjem, 7. aprila 1519 - 12. oktobra 1520. g., Venecija

⁷ O nacionalnom konceptu patriotizma: Simić 2012, 356–363.

⁸ D. Obradović 1903.

Ustani! O ustani! I obnovi se i procvetaj predrago ime Božidaru! Blagovernost potomka tvoji neće ostaviti ime tvoje istljeniju. Raduj se blagodjeteljna, otečeska, blaga dušo! Ti nisi umerla: Zašto ima i sad Božidarovića, koji po stopam tvojim stupati žele. Božidar znači Teodor."⁹

Miloš Radojčić u tekstu „Najstarije štamparije u srbskom narodu“, koji je štampan u više nastavaka u listu Podunavka., donosi i iskonstruisanu genealogiju Božidara Vukovića, koja, po njemu, ne samo što vodi porijeklo od „despota Srbskog“ već je i povezana s vizantijskim carskim dinastijama Anđela i Komnina.¹⁰ Pojedini autori kad su se doticali pitanja koja se odnose na izdavačku djelatnost Božidara Vukovića i na njegove pobude za izdavanje ćirilskih knjiga štampanih na staroslovenskom jeziku, definišu ih kao štampane na srpskoslovenskom jeziku i srpske redakcije.¹¹ U tekstu „Stare srpske štamparije“ Ljubomir Stojanović citira pojedine djelove predgovora i pogovora Vukovićevih knjiga, navodeći, između ostalog, i njegovu namjeru da pravoslavne hramove, opustošene tokom turskih osvajanja, snabdije neophodnim liturgijskim knjigama i drugim bogoslužbenim sastavima.¹² Kao osnov za određivanje etničke pripadnosti često se navodi to što Vuković u posljednjem testamentu ne zaboravlja ni najvažnija duhovna središta srpskog naroda. Tako Hilandaru, „glavnom manastiru Srba u Svetoj Gori“, ostavlja „obložen kožom i pozlaćen“¹³ pergamentni Praznični minej; trebalo je da ga izvršio testamanta nakon Vukovićeve smrti predaju monasima manastira Mileševe, a da oni potom taj dar dostave Hilandaru. Takođe, manastiru Mileševi, u kojem su čuvane mošti Svetog Save, Vuković ostavlja svoj pozlaćeni barjak, ali i dio novca zarađenog prodajom knjiga, koji namjenjuje završnim radovima na dovođenju vode u manastir.¹⁴ Prenebjegava se činjenica da je poklanjao novac i knjige i grčkoj crkvi, a i katoličkim crkvama i jerejima. I pored toga, razmatrajuci karakter starih srpskih štamparija Dejan Medaković¹⁵ navodi da su Vukovićevi motivi za osnivanje štamparije u Veneciji bili slični Crnojevićevima, nalazeći pobude u njihovoj privrženosti pravoslavnoj, srpskoj vjeri i ljubavi prema otadžbini.

Za razliku od pomenutih autora, Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski povjesničar, književnik i političar, iznosi stav da je upravo zahvaljujuci Vukovićevim knjigama sačuvan „slavenski“ jezik u „istočnoj crkvi“, a „šnjime i krstjanski zakon u turskoj Carevini“.¹⁶ Dajući opšte zaključke o Vukovićevoj izdavačkoj djelatnosti, koju tumači kao patriotski čin u funkciji očuvanja vjerskog i nacionalnog identiteta, Sakcinski govori o zapostavljenosti njegovog lika i djela u zemlji iz koje potiče i koju je često naglašavao kao zemlju svog porijekla, „Dioklitijsku zemlju“:

⁹ D. Obradović 1903, 7

¹⁰ Radojčić 1857, 248

¹¹ O jeziku ćirilskih štampanih knjiga: Mladenović 1994, 7–12; Mladenović 1996, 49–57; Mladenović 1993, 33–42; Jovanović 1994, 53–60.

¹² Stojanović 1902, 284.

¹³ Tadić 1963, 342

¹⁴ Tadić 1963, 342.

¹⁵ D. Medaković Grafika srpskih štampanih knjiga XV–XVII veka, 1958.g.

¹⁶ Kukuljević-Sakcinski 1851, 131.

"Božidar je živio samo za svoj dom i narod. On potroši veliku stranu svoga imetka na korist svoga roda i na uzdržanje svoje crkve i narodnosti. A za tolike žrtve dobi on malo hvale od svoga naroda. O njemu se znade samo onoliko, koliko stoji pobilježeno u njegovih ili njegovog sina knjigah. Dosada si neuzne nitko truda da o njegovom životu što god napiše. I dočim drugi narodi podobnim ljudem ogromne spomenike podižu i njihove slike u Panteone stavljaju, Božidaru su jedini spomenik preostavši plodovi njegove neumorne radnje..."¹⁷

Za razliku od štamparija sa srpskih etničkih područja, u kojima su isključivo štampane bogoslužbene knjige namjenjene crkvenoj upotrebi, Vuković, pored liturgijskih i trebničkih, izdaje i molitvene i didaktičke sastave, poput Zbornika za putnike. Ta izdanja, koja je Vuković štampao u dva navrata, 1520. i 1536. godine¹⁸ i koja će biti popularna i kod potonjih venecijanskih izdavača ćirilčnih knjiga, bila su usmjerena ka širem krugu vjernika i njihovoj privatnoj pobožnosti. Za razliku od liturgijskih knjiga, neophodnih za odvijanje bogoslužjenja u crkvama, Zbornici za putnike bili su namjenjeni privatnoj i ličnoj pobožnosti, a zbog malog formata uvijek su se mogli nositi i koristiti u svakoj prilici. Obzirom na njihovu popularnost među vjernicima rimokatolicke vjeroispovesti, ta vrsta religioznih knjiga bila je izuzetno tražena na tržištu širom Evrope.

Kod pripadnika viših društvenih slojeva često se isticalo mjesto porijekla, koje je pridodavano uz ime i prezime. To potvrđuju i oporuke mnogobrojnih kotorskih i istočnojadranskih plemićkih porodica nastanjenih u Veneciji tokom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka.¹⁹ Vukovićev stav prema patriotizmu se u najvećoj mjeri iskazivao u ljubavi prema zavičaju (Zećanin) i privrženosti pravoslavnoj vjeri: „Stoga i ja, Hristov sluga, Božidar Vuković, porijeklom iz grada zvanog Podgorica, koja je u zemlji Dioklitijskoj, iskreno ćeznuh, još iz svoje mladosti, za božanskim knjigama, i uz pomoć Božiju, izlih matrice za slova, i odštampah ovu dušespasnu knjigu, u tuđoj zemlji u Italiji. I stavismo u nju izabrano, koje će biti podesno za nošenje putnicima“.²⁰ Vojvodsku titulu je dobio 1533. godine od Karla V Harzburškog, Imperatora Svetog rimskog carstva, koji je u svoje vrijeme smatran „gospodarom svijeta“. Vuković je, nastanivši se u Veneciji, svoje ime prilagodio inostranoj sredini, Ċe je postao poznat pod imenom Dionisije dela Vekija (Dionisio della Vechia). R.V. Radunović zastupa stav da je Vuković italijansko prezime della Vechia, odnosno latinsko a Vetula, sam konstruisao povezujući ga sa Starćevom goricom, „mjestom s kojeg je poticao i na koje je želeo da mu budu prenijeti posmrtni ostaci“.²¹ Ipak, u današnjoj nauci preovlađuje mišljenje koje je prvi zastupao Jorjo Tadić²² da je Vuković po dolasku u Veneciju preuzeo ženino prezime della Vechia.²³ Medutim, pored toga što je bilo uobićajeno da pripadnici plemstva uz svoje i oćevo ime i

¹⁷ Kukuljevic-Sakcinski 1851, 132.

¹⁸ Mano-Zisi 1986, 151–171

¹⁹ Ćoralić 1998, 133; Ćoralić 1993, 46.

²⁰ Zbornik za putnike, Venecija 26. aprila 1536. g.

²¹ Radunović 1986, 7–40

²² Tadic 1963, 347

²³ A. Skovran 1977, 80; Milošević 1986, 223–227; Leksikon 1994, 77–81.

prezime dodaju i ime mjesta iz kojeg potiču²⁴, bilo bi veoma neobično da je Božidar Vuković, čiji je plemićki status potvrdio i rimsko-njemački car Karlo V²⁵, svoj identitet, pa i bratovljev, gradio na osnovu ženinog prezimena.

U većini predgovora i pogovora svojih izdanja²⁶ štampanih na staroslovenskom jeziku Vuković žali zbog toga što se po turskom osvajanju Zete „našao u velikoj tuzi i nevolji, u Italiji, u gradu zvanom Venecija“²⁷:

„I tako, milošću velikoga Gospoda Boga i Spasa našega Isusa Hrista, blagodeti i daru Svetoga Duha, ja griješni, sluga Hristov, Božidar Vuković, rodom iz Dioklitijske zemlje, u predjelima makedonskim, baš iz grada, zvanog Podgorica, vidjevši u posljednje vrijeme, rušenje i uništavanje svetih crkava, od jeretičkih naroda, i smanjenje božanskih knjiga, obretoh se zbog toga, u zapadnoj zemlji italijanskoj, u svjetski slavnom mjestu Veneciji, uvidev da je sve u ovom životu sujetno, kratkotrajno i prolazno, sakupih, koliko sam umom mogao postići, ono što će služiti prosvjeđivanju i sjaju svetih crkava. Bog mi je pomogao da ispunim svoju želju. Načinih od ove dvije ruke slova, različita, kojima odštampah i sastavih ovu božanstvenu i mnogo naročitu knjigu zvani Zbornik, u koji stavismo službe svetim izabranim praznicima, sa njihovim ikonama od mjeseca septembra do mjeseca avgusta. I tome dodasmo Pashaliju Kirila Filozofa, sa sunčanim i lunarnim krugom. Bog zna da sebi nikako ne dah pokoja, niti pak mojim očima sna. Ne poštedjeh ni Bogom mi danog imanja, dok ne završih započeti posao“.²⁸

Stoga je on, ne mogavši da „gleda kako Ismailicani satiru hrišćanski rod“²⁹, žrtvujući se za dobrobit otadžbine i „ne štedeci od svog imanja, koje mu je dao Bog“³⁰, riješio da pokrene rad štamparije kako bi „popunio nedostatak dušekorisnih knjiga (čiji je broj) smanjen pljačkanjem Ismailićana“.³¹ Kao osvjedočeni patriota, Vuković nije samo težio da nadoknadi nedostatak liturgijskih knjiga, kako je navedeno u kolofonima, već se starao i o nabavci ikona. Vuković je iz venecijanskog Manastira Svetog Franje otkupio ikonu Nerukotvorenog obraza, koja se danas čuva u Narodnom muzeju u Beogradu.³² Zapis na poleđini ikone ispisao je njegov prvi štampar „jeromonah Pahomije ot ostrov Dioklitijskago jezera“, koji, uz formulacije o turskim pustošenjima crkava i manastira, dobro poznate iz predgovora i pogovora štampanih izdanja, navodi i Vukovićeve motive za otkup ikone:

„videh az umaljenije svetih ikon rashištenijem agarenskih čed, pospešenijem Svetago duha želanijem važdeleh da isplnim vasako nedostatačastvo va božastavnih ikonah. Obretoh

²⁴ Čoralić 1998, 133

²⁵ Milović 1986, 13–26

²⁶ Sindik 1996, 15–136

²⁷ Sindik 1996, 63 (Oktoih petoglasnik 1536–1537, Predgovor, l. 1a–1b)

²⁸ Sindik 1996, 79 (Praznicni minej 1536–1538, Pogovor, l. 432a–433b)

²⁹ Sindik 1996, 63 (Oktoih petoglasnik 1536–1537, Predgovor, l. 1a–1b)

³⁰ Sindik 1996, 53 (Zbornik za putnike 1520, Pogovor, l. 224b–225a)

³¹ Sindik 1996, 41–42 (Psaltir s posledovanjem 1519–1520, Prvi pogovor, l.159K–160K)

³² O ikoni Nerukotvorenog obraza: Mirkovic 1932

otkupom zlata va grade Veneti, u manastire (sveta)go Franceška, sij sveti božastavni obraz, izrjadno popisani drevnoju i veštoju zogra(f)ijeju, po drevnomu običaju grčaskih živopisanij."

Svoju ljubav prema Zeti i hrišćanstvu Vuković, između ostalog, potvrđuje i namjerom da „prenese sve matrice za velika i mala slova u svoju otadžbinu“³³ kako bi „nadoknadio sve nedostatke u knjigama božanskih crkava, koje su umanjili neznabožnici“.³⁴ O tome on najopširnije govori u predgovoru Prazničnog mineja, svoje najreprezentativnije knjige, štampane između 1536. i 1538. godine:

"Među narodima mnogo je vojni, i veliko je satiranje hrišćana od Ismailićana, zbog naših grehova. Stoga i bi naše kašnjenje u zapadnu zemlju italijansku, u veliku jeres rimsku. Ne mogavši ostati u svojoj otadžbini, zbog velikog ismailićanskog zlostavljanja, kao što i ranije rekoh u drugim knjigama koje sam odštampao, (odlučih) da odnesem ovu štampariju u svoju otadžbinu. Zbog toga molim Gospoda Boga i Njagovu prečistu Mater da mi pomognu da završim posao, i potom, ako bude Božija volja, mislim da ovu štampariju odnesem u svoju otadžbinu, eda bi koga Bog, poslije moje smrti, izvolio izabrati da se stara o božanskim crkvama, da bi nadoknadio, ukoliko bude Božija volja, nedostatak svetih knjiga, čiji su broj smanjili jeretički narodi." ³⁵45

Da je želio svoju štampariju da prenese u otadžbinu svedoči njegov testament iz 1533. godine, u kojem opremu za štampanje zavještava manastirima na Skadarskom jezeru:

"I još ostavljam manastirima na jezeru Skadra, gore pomenutim, sve one knjige rukom pisane, i sve kalupe za štampanje, i onu opremu koja se nađe za pomenutu štampu, olovne forme i intaljirane figure (drvorezne ilustracije), i sve što bude neka se preda njima ili njihovim predstavnicima."³⁶

U poslednjem testamentu, sačinjenom 1539. godine, neposredno pred smrt, Vuković, međutim, skadarskim manastirima ne zavještava štampariju i štamparsku opremu, već samo preostale rukopisne knjige:

"I sve stare knjige koje se nađu pisane rukom hoću da se pošalju gore pomenutim manastirima na jezeru Zete..."³⁷

U tom testamentu iz 1539. godine Vuković iskazuje želju da počiva u zemlji svojih predaka, određujući za mjesto svog konačnog prebivališta Crkvu Svetog Spasa na Skadarskom jezeru, dajući pri tome i precizna uputstva o prenosu i ukopu svojih posmrtnih ostataka:

³³ Sindik 1996, 53 (Zbornik za putnike 1520, Pogovor, l. 224b–225a)

³⁴ Sindik 1996, 54 (Zbornik za putnike 1520, Pogovor, l. 224b–225a)

³⁵ Sindik 1996, 71–72 (Praznicni minej 1536–1538, Predgovor, l. 1a–1b)

³⁶ Tadić 1963, 340

³⁷ Tadić 1963, 342

„Hoću da se moje tijelo položi u jedan sanduk od tesanog drveta, koji neka bude malen da ga mornari mogu podići, i neka se ostavi u pohranu u sv. Đorda grčkog, pa neka se moje tijelo pošalje u manastire na jezeru Zete, da se preda u sv. Spas, nazvan Starčeva gorica, kao i deset dukata, preko onih četrdeset. Ovo stavljam u dužnost majstoru Dimitriju kristalaru da se pobrine da moje tijelo pošalje kao što sam kazao, i zato da mu se da petnaest dukata, a i više i manje, kako se bude moglo. A pomenuti sanduk neka se prekrije crnom čohom...“³⁸

U Oktoihu petoglasniku i Prazničnom mineju³⁹, shvatajući da se „vrijeme starosti približilo“⁴⁰, ne krijući strah od smrti koja „ne štedi ni cara ni boljarina“⁴¹, Božidar Vuković piše:

"I pomislih da se vrijeme moje starosti približava, kao što reče istinoljubivi prorok David: 'Dana godina naših svega ima do sedamdeset, a u jačega do osamdeset godina, i većina su muka i bolest.' Mi, smo, pak, gonjeni burom životnih nedaća ovog sujetnog vijeka i uvijek vidimo smrt koja nas vodi kraju."

Po dolasku u Veneciju, u „zapadnu zemlju italijansku, u veliku jeres rimsku“⁴², Božidar Vuković se priključio Bratstvu Grka⁴³, oko kojeg su se okupljali vjernici pravoslavne konfesije u tom gradu. U samoj organizaciji Društva Grka Vuković je s vremenom zauzeo uglednu i visoku poziciju, što potvrđuje i činjenica da je već 1527. bio izabran za člana upravnog odbora Bratstva⁴⁴, da bi 1536. godine postao i njegov gastald, to jest upravitelj⁴⁵. Upravo za vrijeme njegovog upravljanja Bratstvom pokrenuta je inicijativa za podizanje nove, velike crkve Svetog Đorda Grčkog (San Giorgio dei Greci). Nakon dobijanja dozvola venecijanskih vlasti, temelj novog hrama svečano je osvećen prvog dana novembra 1539. godine. Božidar Vuković u svojim testamentima, onom iz 1533, staroj Crkvi Svetog Đorda ostavlja deset dukata, a testamentom iz 1539. godine za izgradnju novog hrama prilaže petnaest dukata⁴⁶.

Vuković ostavlja i rimokatoličkim crkvama, bratstvima i hospitalima u Veneciji manje novčane iznose⁴⁷. U svom prvom testamentu izražava želju da se „za njegovu dušu“ priloži „crkvi Bogorodice sv. Fantina za izgradnju 4 dukata“, a istu sumu novca ostavlja i hospitalima

³⁸ Tadić 1963, 342

³⁹ Sindik 1996, 62–64 (Oktoih petoglasnik 1536–1537, Predgovor, l. 1a–1b); Sindik 1996, 71–72 (Praznični minej 1536–1538, Predgovor, l. 1a–1b)

⁴⁰ Sindik 1996, 63 (Oktoih petoglasnik 1536–1537, Predgovor, l. 1a–1b); Sindik 1996, 71 (Praznični minej 1536–1538, Predgovor, l. 1a–1b).

⁴¹ Sindik 1996, 71 (Praznični minej 1536–1538, Predgovor, l. 1a–1b)

⁴² Sindik 1996, 71 (Praznični minej 1536–1538, Predgovor, l. 1a–1b)

⁴³ Skovran 1977, 78–84. O grčkoj pravoslavnoj zajednici u Veneciji: Βελογδοϋς 1893.

⁴⁴ Skovran 1977, 84.

⁴⁵ Petkovic 1976, 124–125; Skovran 1977, 84,

⁴⁶ Tadić 1963, 342; 339

⁴⁷ Čoralić 1993, 57–60

Svetih Antuna, Korabeli i Zuana i Pavla⁴⁸. U testamentu iz 1539. godine isti iznos zavještava i Crkvi Svetog Antuna, kao i hospitalima Sv. Zuan Pavla i „neizlječivih“⁴⁹.

O njegovim vezama sa katoličkom jerarhijom govore i oba njegova testameta – prema prvom, on fra Anđeliku, fratru Svetog Kristofora, prilaže deset dukata da ga se „ponekad šeti“ u molitvama⁵⁰, dok mu, prema drugom, ostavlja četiri dukata „u znak ljubavi“⁵¹. Vuković zaveštava četiri dukata i Crkvi Svetog groba u Jerusalimu.

Božidar Vuković je naložio da se u publikacijama iz tridesetih godina, po ugledu na Crnojevićeva izdanja, reprodukuje njegov porodični grb koji je trebalo da ukaže na plemićko porijeklo i titulu koju je dobio od rimsko-njemačkog cara Karla V Habzburškog. Pri osnivanju Vukovićeve štamparije bitnu ulogu su, između ostalog, imali njegov veliki ugled i bogatstvo koje je, baveći se trgovinom, stekao u Veneciji, njegov blizak odnos, ne samo s pravoslavnom, već i s rimokatoličkom crkvenom jerarhijom, budući da je za pokretanje rada štamparije morao da dobije dozvolu, kako od venecijanskih svetovnih vlasti, tako i od najviših predstavnika rimokatoličke crkve. O dobijanju dozvole za štampanje ćirilčnih knjiga svedoči Božidarev sin Vićenco, koji u pismu papi Grguru X navodi da su papa Pavle III i car Karlo V odobrili Vukovićevu izdavačku djelatnost⁵².

Za političke, posebno nacionalne programe, može se reći da su, s jedne strane, proizvodi određenih duhovnih stanja, a s druge, da stvaraju takva stanja. Ovaj tekst o Božidaru Vukoviću Podgoričaninu je imao namjeru da pokaže kako istoričari poneseni ideologijama polaze od zaključka da bi nakon toga tragali za dokazima koji podržavaju njihove unaprijed zacrtane ideje. Istoriografija se ne može smatrati naučnom disciplinom ako ne počiva na izvorima. Crna Gora je postala žrtva političke ideje koju je najbolje definisao poznati srpski geograf, poštovan i u svijetu, Jovan Cvijić, koji u vezi s izlaskom Srbije na Jadransko more („...jer Srbija je bez toga “opkoljena zemlja, a mi smo postali uhapšeni narod”) ovako vidi srpsku težnju u Prvom balkanskom ratu 1912. godine:

„Svaki srpski vojnik je znao da se ovim ratnim pohodom ima zauzeti jedan deo jadranske obale i jadransko pristanište, od koga zavisi ekonomska samostalnost njegove zemlje ... Ovo je i etnopsihološki interesantan slučaj: jedna misao i jedna volja ovladala je svim članovima srpskog naroda, da mu njegova državna teritorija dopre do morske obale i jadranskih pristaništa.“⁵³

Srpska naučna misao je proglasila Crnu Goru dijelom svog etničkog prostora. To je teza koja je polazište svake srpske istoriografije, zaključak koji svoje „dokaze“ često pronalazi u preslobodnom tumačenju ili iskrivljavanju istorijskih fakata. Zanimarje se sve što ne ide u

⁴⁸ Tadić 1963, 339

⁴⁹ Tadić 1963, 342

⁵⁰ Tadić 1963, 339

⁵¹ Tadić 1963, 342

⁵² Milošević 1986, (222, 238)

⁵³ Jovan Cvijić, Govori i članci, I, Beograd 1921., 208

prilog postavljenom zaključku. Suština se pronalazi u čuvenoj tezi Džordža Orvela „Ko kontroliše prošlost kontroliše sadašnjost, ko kontroliše sadašnjost kontroliše budućnost.“ Iako Božidar Vuković na mnogim mjestima ističe svoje porijeklo i državni prostor koji doživljava kao svoju otadžbinu, četiristo godina nakon njegove smrti pokušava se preko spomenika postaviti neki drugačiji kontekst njegovih osećanja pripadnosti jednom prostoru. Ne samo da se živim ljudima određuje njihova nacionalna pripadnost, proglašavaju zabludama njihovo nacionalno osećanje, već se i bronzanim odlivcima velikana prošlosti sa područja Crne Gore utiskuje srpski nacionalni žig. Natpis na postamentu „prvi Srbin štampar i izdavač“ može biti samo spomenik srama fašizoidne politike prema jednom prostoru i ljudima koji obitavaju na njemu stoljećima, nikako ono što su mu namjenili autori. Crna Gora se mora odužiti Božidaru Vukoviću na civilizovan način, vrijednujući njegovo djelo naučnim aršinima i zaslugama kojima je zadužio prostor kojem je, po sopstvenom priznanju, pripadao. Božidar Vuković Podgoričanin, „iz sela Đurići kraj Podgorice, Dioklitijske zemlje, makedonska strana“.

Izvori

Zbornik za putnike 1520: Zbornik za putnike, Venecija, 6. mart 1520. godine. Molitvenik 1570: Molitvenik, Venecija 1570.

Oktoih prvoglasnik 1493: Oktoih prvoglasnik, Cetinje, završeno 4. januara 1494.

Oktoih petoglasnik 1536–1537: Oktoih petoglasnik, Venecija 1536, završeno 27. jula 1537.

Praznični minej 1536–1538: Praznični minej, Venecija, 11. jun 1536 – 19. januar 1538.

Psaltir s posledovanjem 1519–1520: Psaltir s posledovanjem, Venecija, 7. april 1519 – 12. oktobar 1520.

Psaltir s posledovanjem 1546: Psaltir s posledovanjem, Venecija 1546. Psaltir s posledovanjem 1569–1570: Psaltir s posledovanjem, Venecija 1569 – 10. mart 1570.

Psaltir s posledovanjem 1638: Psaltir s posledovanjem, Venecija 1638. Služabnik 1519: Služabnik, Venecija, 7. jul 1519.

L I T E R A T U R A

Kukuljević-Sakcinski 1851: I. Kukuljević-Sakcinski, Književnost i umjetnost: Tiskari jugoslavenski XV. i XVI. veka, Arkiv za povestnicu jugoslavensku I (Zagreb 1851) 121–155.

Marinković 1989: B. Marinković, Bibliografija o našem ćiriličkom štam-parstvu, štamparijama i knjigama XV, XVI i XVII stoleća, II, Božidar i Vi-ćenco Vuković (XVI), Cetinje 1989.

Mano-Zisi 1986: K. Mano-Zisi, Zbornici za putnike Božidara Vukovića u svijetlu sačuvanih primjeraka, Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 151–171.

Mano-Zisi 1994: K. Mano-Zisi, Pergamenti odlomak Zbornika za putnike Vićenca Vukovića iz 1560. godine, Crnojevića štamparija i staro štamparstvo, Podgorica 1994, 57–66.

Mano-Zisi 2002: K. Mano-Zisi, Zbornik za putnike Vićenca Vukovića (1547) iz crkve Svetog Đorda u Nikolincima kod Vršca, Arheografski prilozi 24 (2002) 177–188.

Medaković 1958: D. Medaković, Grafika srpskih štampanjih knjiga XV–XVII veka, Beograd 1958.

Milović 1986: M. Milović, Dodjeljivanje plemićke titule i grba Božidaru Vukoviću i njegovim potomcima od strane španskog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla V (1500–1558), Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 13–26.

Milošević 1986: M. Milošević, Novi izvori kotorskog, vatikanskog i mletačkog arhiva o djelatnosti Vukovića, štampara i knjižara XVI vijeka, Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 215–333.

Novaković 1876: S. Novaković, Stara štampanja za Bugare, Rad JAZU XXXVII (1876) 29–32.

Novaković 1877: S. Novaković, Božidara Vukovića Zbornici za putnike, Glasnik Srpskog učenog društva XLV (1877) 129–167.

Novaković 1887: S. Novaković, Psaltir i epistola Vićenca Vukovića od 1546. godine, Godišnjica Nikole Čupića IX (1887) 200–213.

Obradović 1803: D. Obradović, Etika ili filosofija naravoučitelna po sistemi g. profesora Soavi, u Veneciji 1803.

Petković 1976: S. Petković, Poreklo ilustracija u štampanim knjigama Božidara Vukovića, Zbornik za likovne umetnosti 12 (1976) 121–135.

Р(адојчичъ) 1857: М. Р(адојчичъ), Найстаріе штампаріе у Србскомъ народу, Podunavka II, 30–34 (1857) 247–249.,

Radojičić 1950: Đ. Sp. Radojičić, Knjige na pergamentu iz štamparije Božidara Vukovića, Istorijski zapisi III, VI/7–9 (1950) 354–356.

Radojičić 1955: Đ. Sp. Radojičić, Cena Prazničnog mineja Božidara Vukovića (štampanog 1536–1538), Bibliotekar 7, 1–2 (1955) 28–29.

Radunović 1986: R. V. Radunović, O imenima vojvode Božidara Vukovića Podgoričanina, Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 27–40.

Rovinski 1893: P. Rovinski, Obodska štamparija na Rijeci Crnojevića u Crnoj Gori i njen značaj na slovenskom jugu, Cetinje 1893.

Simić 2012: V. Simić, Za ljubav otadžbine. Patriote i patriotizmi u srpskoj kulturi XVIII veka u Habzburškoj monarhiji, Novi Sad 2012.

Sindik 1986: N. R. Sindik, Književne odlike predgovora i pogovora u izdanjima Božidara Vukovića, Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 117–130.

Sindik 1994: N. R. Sindik, Značaj starih predgovora i pogovora za književnu istoriju, Crnojevića štamparija i staro štamparstvo, Podgorica 1994, 49–56.

Skovran 1977: A. Skovran, Vojvoda Božidar Vuković – Dionisio della Vecchia, gastald Bratstva sv. Đorda grčkog u Veneciji, Zograf 7 (1977) 78–85.

Stojanović 1902: LJ. Stojanović, Stare srpske štamparije, Srpski književni glasnik VII/39 (1902) 189–196, 282–289, 366–372, 444–457.

Tadić 1963: J. Tadić, Testamenti Božidara Vukovića, srpskog štampara XVI veka, Zbornik filozofskog fakulteta VII/1 (1963) 337–360.

Čoralić 1998: L. Čoralić, Život i djelovanje kotorskih patricija u Mlecima od 16. do 18. stoljeća, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 31 (1998) 131–140.

Čoralić 1994a: L. Čoralić, Bratovština slavenskih doseljenika Sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja, Radovi Zavoda za Hrvatsku povijest 27/1 (1994) 43–58.

Čoralić 1994: L. Čoralić, Bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika, Croatica Christiana Periodica 18/34 (1994) 79–98.

Čoralić 1993a: L. Čoralić, Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini, Croatica Christiana Periodica 17/31 (1993) 49–128.

Čoralić 1993: L. Čoralić, Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII do XVIII. stoljeća, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 26 (1993) 39–78.

Ćirković 1996: S. Ćirković, Ćirilicko štamparstvo i kultura balkanskih Slovena, Pet vjekova Oktoiha, Podgorica 1996, 15–32.

Šekularac 1986: B. Šekularac, Neke specificnosti crkvenih tekstova izdanja Božidara Vukovića, Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina, Titograd 1986, 131–149.